

УДК 338.5161

I. Новікова, канд. екон. наук,
КНУ імені Тараса Шевченка,
К. Алексєєва, канд. держ. упр., доц.,
КНЛУ

ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ МІНЛИВИХ ІНСТИТУЦІЙНИХ БАР'ЄРІВ

У статті досліджується вітчизняний досвід державного регулювання розвитку підприємництва в умовах мінливих інституційних бар'єрів. Порівнюється ступінь економічної свободи в Україні. Акцентується увага на необхідності розробки державної стратегії інституційного розвитку вітчизняного підприємництва як основи економічного зростання.

Ключові слова: держава, інститути, підприємництво, економічна свобода, ринкові відносини.

В статье исследуется отечественный опыт государственного регулирования развития предпринимательства в условиях изменяющейся институциональных барьеров. Сравнивается степень экономической свободы в Украине. Акцентируется внимание на необходимости разработки государственной стратегии институционального развития отечественного предпринимательства как основы экономического роста.

Ключевые слова: государство, институты, предпринимательство, экономическая свобода, рыночные отношения.

The article examines the domestic experience in government regulation of business in a changing institutional barrier. Compared the degree of economic freedom in Ukraine. The emphasis is on the need to develop a national strategy of institutional development of domestic entrepreneurship.

Keywords: state institutions, business, economic freedom, market relations.

В умовах формування ринкових відносин та становлення різних форм власності в економіці України особливо важливого значення набуває роль держави у регулюванні підприємницької діяльності. Теперішній курс модернізації вітчизняної економіки актуалізує підвищення уваги до таких критеріїв життєздатності бізнесу, як динамічність і адаптивність до вимог зовнішнього середовища. Нові відкриття, винаходи, стандарти якості та інші нововведення разом з новими ідеями, цілями, правилами поведінки та гри швидко витісняють застарілі напрями, форми та методи діяльності вітчизняних організацій. А тому, в процесі самостійного провадження змін, фірми досить часто, керуються не науково-обґрунтованими підходами та рекомендаціями, що враховують ступінь фінансової, технологічної та морально-психологічної готовності до змін, а використанням методу "проб і помилок", що обумовлює зростання невідомості досягнення цільового результату і викликає додаткові фінансові витрати.

Наразі у різних країнах світу рівень розвитку підприємств часто визначається ступенем економічної свободи, який держава забезпечує шляхом формування своїх інститутів – формальних і неформальних правил, завдяки яким підприємницька діяльність набуде нового значення та нових злетів. Ігноруючи необхідність аналізу інституційних змін і напрямків подальших трансформацій, держава ставить під загрозу національно-стратегічний розвиток.

Проблема державного регулювання підприємництва притягувала увагу таких зарубіжних та вітчизняних дослідників, як А. Виноградська, Н. Коротенко, В. Щербина та ін. Інституційні основи господарського розвитку розглядали такі фахівці як А. Чухно, Д. Норт, В. Мандибура, Т. Гайдай та ін. Разом з тим необхідно відзначити, що сучасний стан досліджуваного питання у контексті специфіки підприємницької діяльності вітчизняних організацій характеризується практичною відсутністю в економічній науці концептуальних підходів до формування методології ефективного державного регулювання в умовах мінливих інституційних бар'єрів. Саме тому виникає необхідність у висвітленні даної проблеми, зокрема дослідженні впливу такого інституційного принципу як економічна свобода на розвиток підприємництва.

Метою статті є дослідження та аналіз вітчизняного досвіду державного регулювання підприємницької діяльності організацій в умовах мінливих інституційних бар'єрів.

За останні півстоліття економічні системи провідних держав набули рис, які істотно почали відрізняти їх від класичного товарного виробництва. Головною відмінною

рисою стало характерне для всіх господарських систем розвинених країн світу державне регулювання економічних процесів. Відомо, що ринковий механізм самотужки не здатний повністю забезпечити населення суспільними благами, виконувати соціальну функцію та забезпечувати економічну свободу у сфері підприємництва. Саме тому роль державного регулювання економіки, завдяки якому можна скорегувати вади ринку є дуже вагомою.

В європейських країнах, Японії, США формування систем державного регулювання економіки розпочалося ще у повоєнний період. Спільним для цих країн стало становлення у них моделей "змішаної економіки", тобто таких моделей економічних систем, в яких інтегруються ринкові та неринкові елементи.

Водночас неоднаковий рівень індустріальної зрілості, розмаїття галузевої та відтворювальної структури, різниця темпів економічного зростання, рівнів суспільної продуктивності праці, а також відмінності національних менталітетів спричинили значну специфіку окремих систем державного регулювання цих країн. Наразі очевидно, що не тільки у кількісних співвідношеннях окремих ланок систем регулювання, а й у виборі його конкретних форм спостерігаються значні відмінності, які відображають національну специфіку країн та неоднаковий ступінь ефективності державного регулювання.

Так як, ступінь економічної свободи суб'єктів господарювання є вагомим вимірником ефективності державного регулювання, то він відображає умови, в яких їм доводиться діяти, та "правила гри", яких доводиться дотримуватись. Легші умови ведення бізнесу, зрозуміло, стимулюють більшу частину населення до підприємницької діяльності, збільшуючи надходження до державного бюджету, стимулюючи економічне зростання.

У господарстві України істотні зміни, що відбулися наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття привели до формування нової політичної системи, нового принципу розвитку економіки, нового суспільного укладу, що формально базується на таких інституційних принципах, як довіра, відкритість, свобода, відповідальність тощо [2].

Однак, аналіз кризових явищ показує, що соціально-економічні зміни які відбуваються в українському середовищі, як на макро- так і на мікрорівні, свідчить про недостатню інституційну зрілість у нашій державі. Зокрема, згідно розрахунків Wall Street Journal і Heritage Foundation, яка проводить аналогічні дослідження для економік більшості країн світу з 1995 року, *індекс економічної свободи України становить 46,1, через що вітчизняна економіка в 2012 році посіла аж 163 місце у світі* [5].

Загалом індекс економічної свободи базується на 10-ти індексах, які оцінюються за шкалою від 0 до 100, причому, показник 100 відповідає максимальній свободі (свобода бізнесу, свобода торгівлі, податкова свобода, державні витрати, грошова свобода, свобода інвестицій, фінансова свобода, захист прав власності, свобода від корупції, свобода трудових стосунків). Вага кожного з 10 зазначених факторів вважається однаковою, через це загальний індекс являє собою середнє арифметичне від вищезазначених показників. Усі країни за цим індексом поділяються на такі групи: вільні – з показником 80-100; в основному вільні – з показником 70-79,9; помірно вільні – з показником 60-69,9; в основному невольні – з показником 50-59,9; деспотичні – з показником 0-49,9. Очевидно, є всі підстави вважати, що Україна, незважаючи на задекларовані на законодавчому рівні принципи свободи підприємницької діяльності, належить до останньої групи. З іншого боку, варто відзначити, що показник рівня економічної свободи в Україні вищий за минулорічний на 0,3 пункти, а це відображає деяке зростання фінансової свободи і свободи від корупції. Проте, вона займає останнє місце з 43 країн у Європейському регіоні, а її загальний бал нижчий за середньосвітовий – 59,5, регіональний – 66,1 та вільних економік – 84,7 (рис.1) [5].

Отже, основи економічної свободи в Україні є вкрай нестійкими. Неefективним є захист прав власності, високим є рівень корупції. Верховенство закону часто

ставиться під сумнів, а судова система залишається вразливою до суттєвого політичного втручання. Крім того, діюча нормативно-правова база залишається непрозорою та обтяжливою. Таким чином, усталені в українському суспільстві інститути, які обмежують правила гри вітчизняних підприємств фактично не здатні своєчасно реагувати на зміни, що впливають на динаміку їх діяльності. Що й призвело до зменшення свободи ведення бізнесу.

Однак, Україна є порівняно молодою державою у якій інституційні механізми державного регулювання ще не налагоджені до кінця, а деякі заходи державного регулювання економіки вимагають значного часового лагу від їх впровадження до отримання остаточного результату.

З метою налагодження стабільного зростання економіки, органи державного управління мають будувати конструктивні відносини з підприємцями, використовуючи фінансову політику за допомогою встановлення нових розмірів податків та зборів, доступного державних кредитування, податкових пільг, зниження цін і контролю правил ціноутворення, цільових дотацій, стабільного валютного курсу, розмірів економічних санкцій; ефективного управління державним майном і системою резервів, ліцензії, концесії, лізинг, соціальні, екологічні та інші норми і нормативи; науково-технічні, економічні та соціальні регіональні програми; договори на виконання робіт і поставки для державних потреб [3, с. 6].

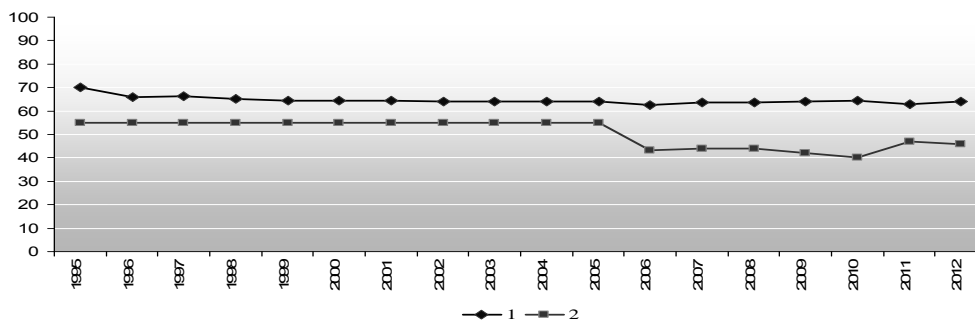

Рис. 1 Динаміка індексу свободи ведення бізнесу в 1995-2012 рр.: 1 – середній бал у світі, 2 – Україна [5]

З іншого боку варто звернути увагу й на те, що якщо формальні правила змінити ще можна відносно швидко, то не формальні, які також сильно впливають на формування траєкторії еволюції вітчизняного підприємницького сектору, піддаються змінам поступово. Деякі з них є дуже стійкими й живучими, а тому як і до формальних нововведень допомагатимуть громадським, політичним та економічним гравцям у вирішенні їхніх фундаментальних проблем на прийнятних у відповідному соціально-економічному просторі засадах. В результаті між цими правилами виникають конфлікти, які іноді можна вирішити тільки шляхом реструктуризації всіх обмежень [4, с. 118].

Зміни, що відбулися в Україні протягом останніх десятиріч, в першу чергу, були пов'язані із переорієнтацією економічної системи на ринкові засади. Одночасно відбувались зміни, викликані загальносвітовими тенденціями розвитку, зокрема зросла відкритість національної економіки та активізувались процеси інтеграції у світове господарство. Формування нового суспільного ладу в Україні супроводжувалося лібералізацією економічного, політичного та культурного життя, встановленням принципово нових ідей, ідеалів та культури взаємовідносин.

До проблем та помилок цього періоду трансформації слід віднести, перш за все, болючий розрив органічних господарських зв'язків, що десятиліттями існували між республіками колишнього Радянського союзу. Це тяжко вдарило по вітчизняному виробництву та послугувало однією із головних причин тривалої кризи, яка

спіткала Україну майже одразу після проголошення незалежності. Також помилкою влади, пов'язаною передусім із браком досвіду державного регулювання ринкової економіки, стало сліпе наслідування рекомендацій міжнародних економічних та фінансових організацій щодо ведення економічної політики виключно монетаристськими методами, неадекватними фазі кризи та ще й в умовах значної монополізації ринку. Окрім того, з-поміж причин невдалого перехідного періоду надзвичайно вагомими були значні прорахунки під час періоду роздержавлення та приватизації, які часто здійснювалися за незаконними корупційними схемами та призвели до перерозподілу власності на користь олігархічних кіл та можновладців.

Втім, за вказаний період було здобуто й багато досягнень, зокрема сформовано основні необхідні ринкові інститути, забезпечено існування всіх форм власності, сформовано банківську систему, забезпечено відносно вільний обмін грошей. Надзвичайно позитивним фактором формування ринкового середовища стало забезпечення автономії суб'єктів підприємницької діяльності. З позицій державного регулювання економіки відбувся перехід від директивного планування до індикативного, а державне регулювання підприємництва звелось до встановлення "правил гри", а не до прямого втручання в діяльність суб'єктів господарювання.

На жаль, в Україні найсприятливішою галуззю для розвитку малого та середнього підприємництва в той час

виявилась торгівля. Найлегшим шляхом виживання було ввезення дешевих та часто неякісних товарів іноземного виробництва в Україну завдяки занадто лібералізованим митним умовам. Дане явище стало фатальним для українських виробників товарів легкої, харчової, хімічної промисловості, окремих галузей машинобудування.

На сьогодні ця ситуація практично залишається без позитивних змін. Урядові методи стимулювання розвитку підприємств, спрямовані на створення та використання сучасних інформаційних технологій, виробництво вітчизняних товарів легкої та харчової промисловості, машинобудування поки що не дають бажаних результатів. В Україні зберігається попит на неякісні другосортні імпортовані товари, продовжують функціонувати стихійні ринки, що поволі трансформуються у великі торговельні центри. У цьому зв'язку великого значення набуває ефективно корегування норм оподаткування. Та незважаючи на задекларовану у новому Податковому Кодексі низку інституційних формальних правил (загальність та економічність оподаткування, рівність всіх платників перед законом, справедливість, та стабільність) його затвердження викликало хвилю протестів серед підприємців, особливо серед представників малого та середнього бізнесу. Зазначені хвилі протестів змусили владу піти на поступки та не змінювати поки що ряд податкових положень, тому спроба уряду дещо зменшити наявний ступінь тінізації доходів малого та середнього бізнесу шляхом впровадження щодо них ряду жорсткіших контролюючих та регуляторних заходів з боку держави (встановлення на ринках чекових апаратів, зміна режиму сплати податків "єдиноподатківцями") повною мірою не здійснена. Високі ризики ведення бізнесу гальмують розвиток підприємництва у галузях, які на сьогодні потребують допомоги держави, а в майбутньому можуть стати ключовими в розвитку національної економіки (легка промисловість, інформаційний сектор) не допомагають і навіть податкові пільги, що закладені у новому Податковому Кодексі для підприємців готових вести бізнес у цих сферах, не допомагають.

З метою налагодження стабільного зростання економіки органи державного управління намагаються будувати конструктивні відносини з підприємцями, використовуючи фінансову політику за допомогою встановлення нових розмірів податків та зборів, доступного державних кредитування, податкових пільг, зниження цін і контролю правил ціноутворення, цільових дотацій, стабільного валютного курсу, розмірів економічних санкцій. Однак, при цьому фактично абсолютно не береться до уваги важливість сталого соціально-економічного інституційного розвитку. А між тим, лауреат Нобелівської премії по економіці Дуглас Норт, твердить, що інститути створюють базові структури, за допомогою яких

люди домагаються порядку і таким чином знижують ступінь своєї невпевненості [4, с. 7]. В результаті з часом вони стають впевненіше сприймати перетворення, визначають перспективну рентабельність і обґрунтованість економічної активності у певній сфері.

У цьому зв'язку, державний сектор повинен виступати важливим фундаментом та матеріальною основою ефективного державного регулювання економіки. Адже в процесі будь-яких, у тому числі, інституційних змін, потрібні негайні рішення, необхідні для інституційної адаптації суспільства та компанії. Саме такі рішення держава має приймати за допомогою своїх соціальних агентів – організацій, які розвинулися в рамках сукупної інституційної системи, притаманної даному суспільству.

Очевидно, є всі підстави вважати, що метою державного регулювання підприємницької діяльності має бути створення певних умов, які забезпечуватимуть ефективне функціонування вітчизняної економіки загалом та стабільний розвиток підприємництва, зокрема. Однак, наразі в Україні державний апарат ще не здатний розробити й провадити відповідну стратегічну політику, яка повною мірою уможливила б досягнення такої мети. Суспільство функціонує без належної системи державного регулювання, внаслідок чого відбувається невпорядкована заміна цінностей та орієнтирів. Нав'язані та набуті, наразі невід'ємні, елементи соціально-економічного характеру, як конкурентна боротьба, хитрість, наглість, бажання наживи зумовлюють подальше зростання тіньової економіки, посилення корупції та інші соціально-політичні проблемами. Тому, з метою покращення системи державного регулювання підприємницької діяльності необхідно розробити стратегію регулювання соціально-економічних змін, що дасть можливість підвищувати рівень економічної свободи, соціальної відповідальності, а також своєчасно виявляти передові світові тенденції організаційного розвитку, та впроваджувати їх відповідно власної інституційної готовності, технічних та фінансових можливостей.

1. Гайдай Т.В. Парадигма інституціоналізму: методологічний контекст: [монографія] / Тетяна Вікторівна Гайдай. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. – 296 с. 2. Закон України "Про підприємництво" від 07.12.1991 № 698-ХІІ / Законодавство України. – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15>. – Назва з екрану. 3. Коротенко Н.П. Порівняльна характеристика державного регулювання підприємництва в Україні та країнах ЄС / Н.П. Коротенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №2. – С.4-13. 4. Норт Д. Інститути, інституціональні зміни та функціонування економіки / Дуглас Норт; Пер. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. – М.: Фонд экономической книги "Начала", 1997. – 180 с. – (Современная институционально-эволюционная теория); 5. Ukraine. Index of economic freedom: [Електронний ресурс] / The Heritage Foundation. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/country/ukraine>. – Назва з екрану.

Надійшла до редколегії 12.12.12

УДК 338.23:658.3

Л. Пашнюк, канд. екон. наук, асист.,
КНУ імені Тараса Шевченка

ФІЛАНТРОПІЯ ТА СПОНСОРСТВО ЯК СКЛАДОВІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

Розглянуто сутність соціальної відповідальності бізнесу та можливі результати від її впровадження. Досліджено такі складові соціальної відповідальності як філантропія й спонсорство та охарактеризовано їх відмінності.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, соціальні потреби, філантропія, спонсорство.

Рассмотрена сущность социальной ответственности бизнеса, а также возможные результаты её реализации. Исследованы такие составляющие социальной ответственности как филантропия и спонсорство, определены их отличия.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, социальные нужды, филантропия, спонсорство.

The essence and results of social responsibility of business are considered. Some components of social responsibility of business such as philanthropy and sponsorship are investigated. The main differences of them are defined.

Keywords: social responsibility of business, social needs, philanthropy, sponsorship.

Сучасний суспільний розвиток характеризується наростанням негативного впливу на навколишнє середо-

вище й загостренням глобальної екологічної кризи, зростанням розриву між заможною частиною населення та